กัณฑ์ที่ 64
โพธิปักขิยธรรมกถา อริยอัฏฐังคิกมรรค

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ฯ (๓ ครั้ง)

กตมา จ สา ภิกฺขเว มชฺฌิมา ปฏิปทา ตถาคเตน อภิสมฺพุทฺธา จกฺขุกรณี ญาณกรณี อุปสมาย อภิญฺญาย สมฺโพธาย นิพฺพานาย สวตฺตติ อยเมว อริโย อฏฺฐงฺคิโก มคฺโค เสยฺยถีทำ สมฺมาทิฏฺฐิ สมฺมาสงฺกปฺโป สมฺมาวาจา สมฺมากมฺมนฺโต สมฺมาอาชีโว สมฺมาวายาโม สมฺมาสติ สมฺมาสมาธิติ

อาตมภาพจะได้แสดงธรรมมิกถา แก้โพธิปักขิยธรรม ๓๗ ประการ ซึ่งเป็นทางตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าพระอรหันต์ทุกพระองค์มา โดยเฉพาะพระธรรมที่จะแสดงในวันนี้ แสดงในมรรคทั้ง ๘ ที่พระองค์ได้ทรงแสดงแก่พระปัญจวัคคีย์ทั้ง๕ ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ใกล้เมืองพาราณสี

ในกาลนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสเตือนพระภิกษุปัญจวัคคีย์ว่า ดูกรภิกษุทั้งหลายข้อปฏิบัติต่าง ๆ ที่ตถาคตตรัสรู้ด้วยปัญญาอันยิ่งนั้นเป็นไฉน อย่างไร ? ทำดวงตาทำญาณเครื่องรู้ ย่อมเป็นไปเพื่อความเข้าไปสงบระงับ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อความรู้ดี เพื่อความดับ คือหนทางมี ๘ ประการนี้แหละ

สมฺมาทิฏฺฐิ	*ความเห็นชอบ*
สมฺมาสงฺกปฺโป	*ดำริชอบ*
สมฺมาวาจา	*กล่าววาจาชอบ*
สมฺมากมฺมนฺโต	*ทำการงานชอบ*
สมฺมาอาชีโว	*เลี้ยงชีพชอบ*
สมฺมาวายาโม	*ทำความเพียรชอบ*
สมฺมาสติ	*ระลึกชอบ*
สมฺมาสมาธิ	*ตั้งใจไว้ชอบ*

ประกอบด้วยองค์ ๘ ประการนี้ เป็นหนทางตัดกิเลสได้ กล่าวตามคำของบาลีและคลี่คลายความเป็นสยามภาษา

ต่อไปนี้จะได้อรรถาธิบายขยายความ คำที่พระตถาคตเจ้าแสดงเฉพาะที่ตรัสรู้ด้วยปัญญาอันยิ่ง เพราะเราท่านทั้งหลายส่งใจไปไม่ถูกทางของพระพุทธเจ้า จึงเข้าถึงพระพุทธจ้าไม่ได้ ถ้าแม้ว่าเราท่านส่งใจเข้าไปถูกทางกลาง แล้วจะถูกทางไปของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และพระอรหันต์

ในทางที่ไปนั้นเราจำจะต้องรู้ความหมายที่พระตถาคตเจ้าชี้แจงในคำที่ว่า ตรัสรู้ด้วยปัญญาอันยิ่งที่พระตถาคตเจ้าเข้าถึงซึ่งกลาง เข้าถึงซึ่งกลางอย่างไร? เข้าถึงใจ เข้าถึงเนื้อแท้ เราจะต้องพินิจพิจารณา ถ้าว่าจะกล่าวโดยสามัญโวหารแล้ว ต้องกล่าวว่าใจเข้าถึง แต่ว่าต้องรู้จักคำว่า “ใจ”เสียก่อน พระตถาคตตอบ

ว่า “อยู่กลาง” พระตถาคตคือว่า “ธรรมกาย” ตัวพระธรรมกายคือพระตถาคต เราจะต้องเข้าถึงซึ่งกลางพระตถาคต

จะเข้าอย่างไร? กลางอยู่ตรงไหน? ***กลางก็อยู่ตรงกลางของกายมนุษย์ อยู่ศูนย์กลางแค่ราวสะดือ พระตถาคตเข้าไปถึงในนั้น และเข้าถึงทั้งตัวทางนั้น*** การเข้าถึงจะต้องเข้าถึงทั้งตัว จะแบ่งเอาอะไรไปถึงนั้นไม่ได้ ต้องถึงทั้งองค์พระธรรมกาย จะเข้าไปอย่างไร ธรรมกายโตเท่าไหน หน้าตักกว้าง ๒๐วา เกตุดอกบัวตูม ธรรมกายโตถึงเท่านั้น จะเข้าไปอยู่อย่างไร ก็พระตถาคตเจ้าเข้าไปเดินจงกรมในเมล็ดพันธุ์ผักกาดได้ เมล็ดพันธุ์ผักกาดก็ไม่โตขึ้น พระตถาคตเจ้าก็ไม่เล็กลง แต่ว่าเข้าไปเดินจงกรมอยู่ในเมล็ดพันธุ์ผักกาดได้ ภิกษุรูปหนึ่งคิดว่า พระพุทธเจ้ากายพระองค์มิใช่เล็กอย่างเมล็ดพันธุ์ผักกาด เมล็ดพันธุ์ผักกาดก็ไม่ได้โตขึ้น พระองค์เข้าไปในที่แคบอย่างนั้น ทำไมเข้าไปได้ ?ไม่ได้แน่นอน ! ภิกษุรูปนั้นมีความสงสัย พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงรับสั่งให้ภิกษุรูปนั้น เอากระจกส่องหน้าไปที่มหาเจดีย์ใหญ่ เมื่อถึงแล้วให้เอากระจกเล็กนั้นส่องที่มหาเจดีย์นั้น เจดีย์ก็ไปปรากฏเงาในกระจกทั้งองค์ กระจกก็ไม่โตขึ้น เจดีย์ก็ไม่เล็กลง ภิกษุนั้นเห็นเข้าก็หมดความสงสัยว่า อ้อ! เป็นพุทธวิสัยอย่างนี้

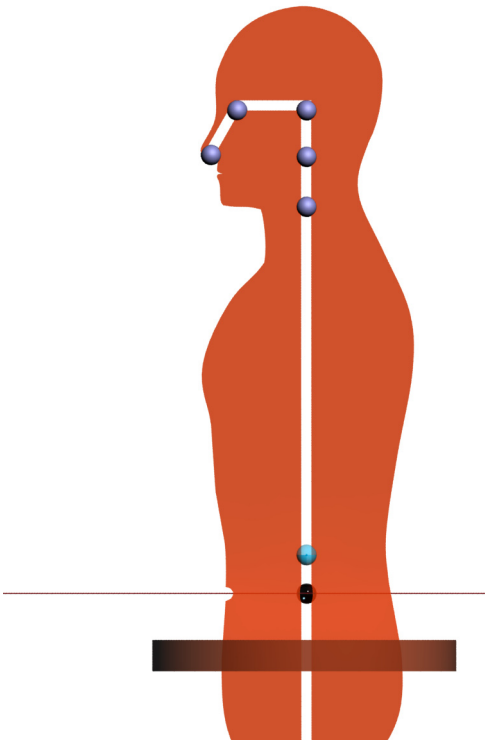

จึงที่ว่าพระตถาคตเข้าถึงเฉพาะซึ่งกลางเข้าไปหมดทั้งพระธรรมกาย พระธรรมกายเข้าไป เข้าไปถึงกลาง ขั้นต้นจากกายมนุษย์ เมื่อเข้าไปถึงกลาง เมื่อพระธรรมกายเข้าไปในกลาง ธรรมกายเข้าทางไหน ? ตรงนี้ลำบาก ถ้าว่าไม่เห็นปรากฏละก็เข้าไม่ถูก ฟังก็ไม่รู้ เป็นของแปลกประหลาด เข้าตรงระหว่างตรงกลาง เข้าตรงไหนล่ะ เข้าด้วยวิธีหยุด ธรรมกายของพระองค์ก็หยุด หยุดในหยุด ธรรมกายหยุด หยุดในหยุด ธรรมกายหยุด หยุดในหยุด หยุดในหยุด ๆ ๆ ธรรมกายก็ดับหยาบเข้าไปหาละเอียด ยิ่งหนักเข้าไปทุกที ไม่ไป ไม่มา ไม่นอก ไม่ใน เหล่านี้เรียกว่าเข้าถึงกลาง เพราะฉะนั้นเข้ากันไม่ถูก พวกนักปฏิบัติเข้ากลางไม่ถูก เป็นลูกพระตถาคตไม่ได้ ถ้าเข้ากลางถูกจึงเป็นลูกพระตถาคตได้ เหตุฉะนั้นวิธีเข้ากลางจึงสำคัญนัก เมื่อเข้ากลางถูกก็เป็นลูกพระตถาคตทีเดียว

เวลานี้เราจะต้องการไปตามทางที่พระตถาคตเจ้าไปบ้าง เราไม่มีธรรมกาย เราไม่เห็นธรรมกาย เราจะเข้าทางไหน เราใช้กายมนุษย์นี่แหละ ที่เรียกว่า ใช้ใจของมนุษย์ก่อน กายมนุษย์เราต้องพร้อมเรียกว่า กายมนุษย์ละเอียด ถัดกายมนุษย์มา มีกายละเอียดอีกชั้นหนึ่ง เรียกว่า กายทิพย์ กายนี้อยู่ในท้องเป็นกายละเอียด เมื่อเข้าไปในกลางกำเนิดของกายมนุษย์อยู่ที่กลางกำเนิดของกายมนุษย์ เจ้าของกายมนุษย์รู้แต่ไม่รู้ว่าใจหยุด รู้ว่ากายหยุดเท่านั้นแต่ว่ามันไม่เห็น คือใจมนุษย์ละเอียดนั่นเอง หยุดนิ่งอยู่กลางกายมนุษย์ อย่าเขยื้อน หยุดนิ่งเหมือนยังกับเสา ไม่ให้เขยื้อนล่ะ เราก็รู้แต่เพียงว่ากายของเราหยุด แต่ที่จริง ใจเราหยุด ถ้าไม่หยุดเวลาใด ก็ไม่ถูกกลางเวลานั้น

พอหยุดเข้าแล้ว ต่อไปจะเห็นอะไร ? ถ้าหยุดถูกส่วนก็เห็นดวงใสเป็น***ดวงศีล*** ถ้าจะแยกออกก็เป็น ***สมฺมาวาจา สมฺมากมฺมนฺโต สมฺมาอาชีโว*** เป็นอริยมรรคเหล่านี้ พอเห็นเข้าเป็นดวงใส กายมนุษย์ก็หยุดนิ่งกลางสิ่งนั้น พอหยุดนิ่งถูกส่วนเข้า ละเอียดเข้าไป ๆ พอละเอียดหนัก ๆ เข้าดวงใสนั้นก็ว่างเห็น ***ดวงสมาธิ*** ดวงสมาธินั้นเป็นเนื้อหนังของสมาธิ ถ้าจะแยกออกไปก็เป็น ***สมฺมาวายาโม สมฺมาสติ สมฺมาสมาธิ*** หยุดนิ่งให้ถูกส่วน

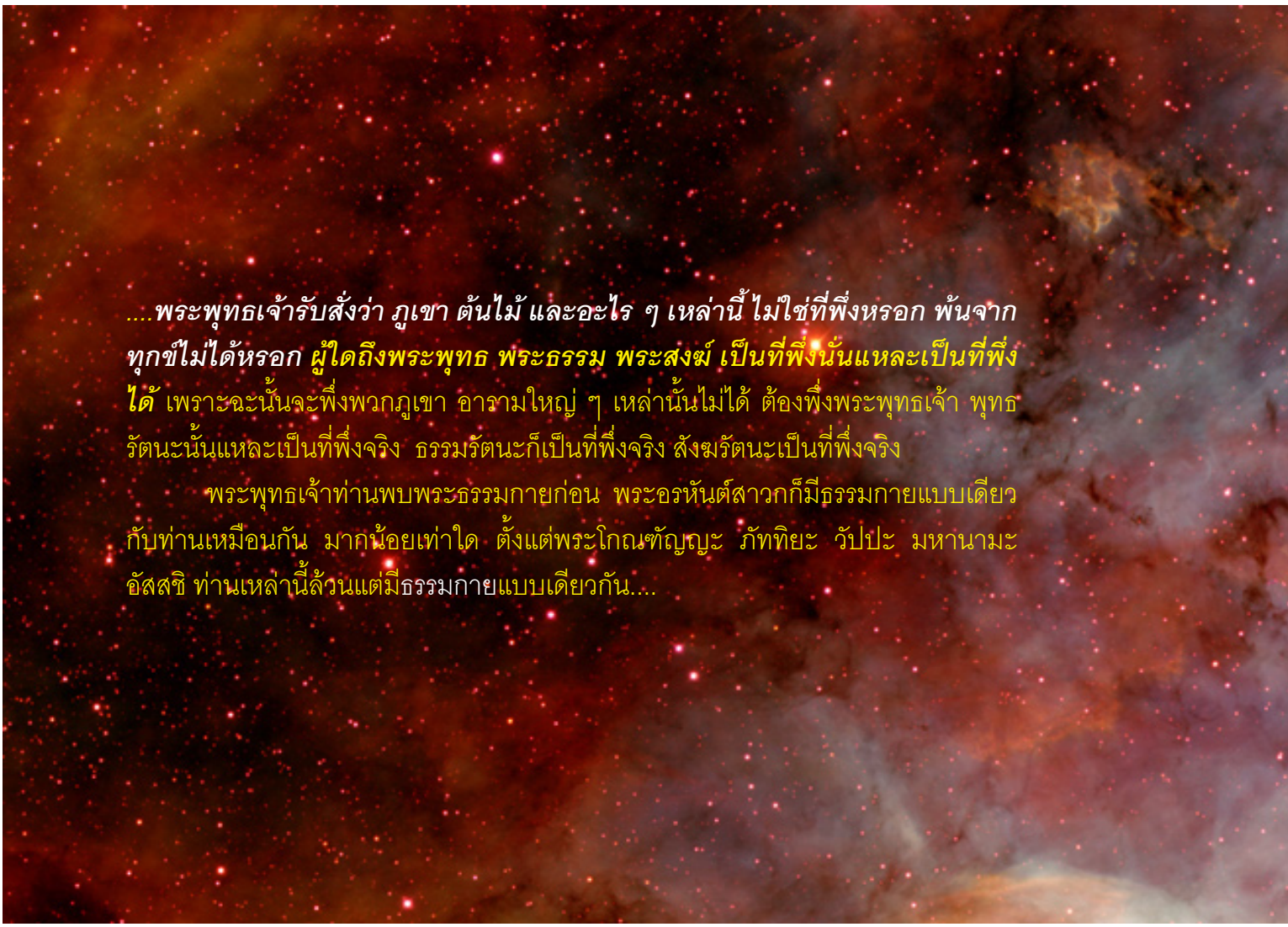
....พระพุทธเจ้ารับสั่งว่า ภูเขา ต้นไม้ และอะไร ๆ เหล่านี้ ไม่ใช่ที่พึ่งหรอก พ้นจากทุกข์ไม่ได้หรอก ผู้ใดถึงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นที่พึ่งนั่นแหละเป็นที่พึ่งได้ เพราะฉะนั้นจะพึ่งพวกภูเขา อารามใหญ่ ๆ เหล่านั้นไม่ได้ ต้องพึ่งพระพุทธเจ้า พุทธรัตนะนั้นแหละเป็นที่พึ่งจริง ธรรมรัตนะก็เป็นที่พึ่งจริง สังฆรัตนะเป็นที่พึ่งจริง
พระพุทธเจ้าท่านพบพระธรรมกายก่อน พระอรหันต์สาวกก็มีธรรมกายแบบเดียวกับท่านเหมือนกัน มากน้อยเท่าใด ตั้งแต่พระโกณฑัญญะ ภัททิยะ วัปปะ มหานามะ อัสสชิ ท่านเหล่านี้ล้วนแต่มีธรรมกายแบบเดียวกัน....

ละเอียดหนักเข้า ดวงสมาธิก็ว่างออกไปเห็น***ดวงปัญญา*** ดวงปัญญาเมื่อจะแยกออกก็เป็น*สมฺมาทิฏฺฐิ สมฺมาสงฺกปฺโป* เหล่านี้ รวมเป็นอริยมรรค ๘ เมื่อหยุดนิ่งอยู่กลางดวงปัญญาถูกส่วนเข้า ดวงปัญญาว่างไป ๆ ส่วนกายมนุษย์ก็ละเอียดลงไป ๆ พอละเอียดถูกส่วนเข้าก็จะเห็นกายทิพย์ทีเดียว เมื่อเข้าถึงศีล สมาธิ ปัญญาในกายมนุษย์ พอละเอียดถูกส่วนเข้าไปเห็นกายทิพย์ ต่อไปนี้หมดหน้าที่ของกายมนุษย์

ทีนี้เป็นหน้าที่ของกายทิพย์ต่อไป กายทิพย์ก็ต้องเอากายทิพย์ละเอียด ถ้าหยุดนิ่งอยู่กลางกำเนิดของกายทิพย์ หยุดนิ่งอยู่กลางกำเนิดอย่างนั้น เหมือนกับกายมนุษย์ที่ปฏิบัติมาข้างต้น พอถูกส่วนก็หยุดนิ่ง ๆ ก็จะเห็นดวงใส ๆ นั่นคือศีลในกายทิพย์ หยุดนิ่งอยู่กลางดวงศีลในกายทิพย์ กายทิพย์ก็ละเอียดลงไปเห็นดวงสมาธิ หยุดนิ่งอยู่กลางดวงสมาธิในกายทิพย์ กายทิพย์ก็ละเอียดลงไปเห็นดวงปัญญา หยุดนิ่งอยู่กลางดวงปัญญาอีก พอถูกส่วนเข้าดวงปัญญาก็ว่างลงเห็นกายรูปพรหม

พอเข้าถึงกายรูปพรหม หยุดนิ่งอยู่ในกายรูปพรหม อยู่กลางกำเนิดศูนย์กลางกายรูปพรหมละเอียด พอถูกส่วนเข้าก็เห็นดวงศีล หยุดนิ่งอยู่กลางดวงศีล ถูกส่วนเข้าก็เห็นดวงสมาธิ หยุดนิ่งอยู่กลางดวงสมาธิ ถูกส่วนเข้าก็จะเห็นดวงปัญญา หยุดนิ่งอยู่กลางดวงปัญญา ถูกส่วนเข้าก็เห็นกายอรูปพรหม ทีนี้หมดหน้าที่ของกายรูปพรหม

กายอรูปพรหม หยุดนิ่งอยู่ก็ถูกส่วนอีก พอถูกส่วนเข้าก็เห็นดวงศีล หยุดนิ่งอยู่กลางดวงศีล เห็นดวง

สมาธิ หยุดนิ่งอยู่กลางดวงสมาธิ เห็นดวงปัญญา หยุดนิ่งอยู่กลางดวงปัญญา พอถูกส่วนเข้าก็จะเห็นกายธรรม มีรูปเหมือนพระปฏิมากร เกตุดอกบัวตูม หน้าตักไม่ถึง ๕ วา คือหย่อน ๕ วา ยังไม่ใช่ธรรมกายชั้นพระอริยบุคคล เป็นเพียงโคตรภูบุคคล นี่แหละเป็นธรรมกายตัวพระตถาคตละ

แต่ว่าที่มาจะถึงตัวพระตถาคตนี้ ต้องมาตามอัฏฐังคิกมรรค ๘ ประการ คือ ***สมฺมาทิฏฺฐิ สมฺมาสงฺกปฺโป สมฺมาวาจา สมฺมากมฺมนฺโต สมฺมาอาชีโว สมฺมาวายาโม สมฺมาสติ สมฺมาสมาธิ*** จึงมาถูกทางของพระตถาคตเจ้า ถ้าไม่มาทางกลางก็ไม่มาเห็นพระตถาคตเจ้า ถ้ามาเห็นได้ก็ทางนี้ละมาถึงกายธรรม เมื่อพระตถาคตในเบื้องต้นยืนยันรับเป็นพยานว่า จกฺขุกรณี มีความเห็นเป็นปกติ ญาณกรณี มีความรู้เป็นปกติ เพราะเหตุว่ากายมนุษย์เห็นไม่เป็นปกติ รู้ก็ไม่เป็นปกติ เพราะไม่มีญาณ กายมนุษย์ กายทิพย์ กายรูปพรหม กายอรูปพรหม ไม่มีญาณ ส่วนกายธรรมมีญาณ พูดถึงญาณ จกฺขุกรณี กระทำให้เห็นเป็นปกติ

กายมนุษย์เห็นไม่ปกติ คือเห็นอย่างไร? ที่ถูกเห็นว่าไม่ถูก ที่ไม่ถูกเห็นว่าถูกอย่างใด ไม่จริงเห็นว่าจริงอย่างใด จริงเห็นว่าไม่จริง ที่ไม่สวยไม่งามเห็นว่าสวยงาม ที่สวยงามเห็นว่าไม่สวยงาม ผิดกันอย่างนี้ กายทิพย์ กายรูปพรหม กายอรูปพรหมก็เช่นเดียวกัน ส่วนกายธรรมไม่เห็นอย่างนั้น เห็นเป็นปกติ เห็นอย่างไรก็รู้อย่างนั้น เพราะว่ากายมนุษย์ กายทิพย์ กายรูปพรหม กายอรูปพรหม มีความเห็นไม่เป็นปกติ รู้ก็ไม่เป็นปกติ

ส่วนกายธรรมมีความเห็นเป็นปกติ รู้เป็นปกติ เห็นตลอดหมด รู้ด้วยญาณก็รู้ตลอดหมด ตรงกับความเห็นทุกอย่างไม่ต่างกัน เห็นตามถูก รู้ตามถูก สิ่งใดเป็นสุขก็เห็นว่าเป็นสุข กายธรรมเมื่อเข้าถึงแล้วสงบ เมื่อเป็นกายมนุษย์ กายทิพย์ กายรูปพรหม กายอรูปพรหม ไม่สงบ ฉะนั้น จะเรียกว่า **"อุปสมาย"** ไม่ได้ **"อภิญญาย"** กายมนุษย์ กายทิพย์ กายรูปพรหม กายอรูปพรหม**จะรู้ยิ่งไม่ได้** กายธรรมรู้ยิ่งได้ ที่ว่ากายมนุษย์ กายทิพย์ กายรูปพรหม กายอรูปพรหม รู้ยิ่งไม่ได้คือ รู้ไม่ชัด รู้เหมือนฟ้าแลบ ไม่ชัดเหมือนญาณ เมื่อมีญาณแล้วรู้ชัดเหมือนกลางวัน อย่างนั้นเรียกว่า **"อภิญญาย"** เรียกว่า รู้ยิ่งจริง ยิ่งกว่ากายมนุษย์ ยิ่งกว่ากายทิพย์ ยิ่งกว่ากายรูปพรหม ยิ่งกว่ากายอรูปพรหม **"สมฺโพธาย"** รู้พร้อม รู้พร้อมทุกสิ่งทุกอย่าง รู้ตามจริงทุกสิ่ง รู้พร้อมเสร็จทุกสิ่ง ไม่มีสิ่งใดที่จะไม่รู้ เมื่อมีรู้เรียกว่า รู้ด้วยญาณของธรรมกาย นี้ เรียกว่า "สมฺโพธาย" รู้พร้อม **"นิพฺพานาย"** เพื่อนิพพาน ไปเพื่อนิพพาน ธรรมกายนี้เข้าถึงแล้วไม่ไปที่อื่นดอก ในใจไปเพื่อนิพพานอย่างเดียว ไม่ไปที่อื่นเลย

นี่แหละจะได้ชื่อว่าถูกความประสงค์ของพระพุทธเจ้าพระอรหันต์ มาทางนี้เป็นทางของพระตถาคตไม่แวะวก เข้ากลางหนทางทั้ง ๒ คือ กามสุขัลลิกานุโยค การประกอบตนให้พัวพันด้วยกาม และ อัตติกิลมัตถานุโยค การประกอบความเหน็ดเหนื่อยแก่ตนเปล่า ข้อปฏิบัติเป็นกลางจริง เมื่อเรารู้จักของจริงอย่างนี้แล้ว ธรรมกายเป็นตัวพระตถาคตเจ้า เรารู้จักอย่างนี้ เราจะต้องถึงพระตถาคตเจ้า เราจะต้องทำใจของตนให้หยุดเสมอ ให้ถูกส่วนเข้า พอหยุดถูกส่วนเข้า ก็เห็นดวงใส เราจะได้ชื่อว่าเป็นผู้ตั้งอยู่ในไตรสรณคมน์ คือยึดพระพุทธรัตนะ ธรรมรัตนะ สังฆรัตนะ เป็นที่พึ่ง

ธรรมกายนี้แหละเป็นตัวพุทธรัตนะ หละ นี่เรารู้จักพุทธรัตนะแล้ว รัตนะแปลว่ากระไร? รัตนะแปลว่าแก้ว ธรรมกายใสแจ๋ว คือแก้วนั่นแหละ

เมื่อรู้จักพุทธรัตนะแล้ว ก็ต้องรู้จักธรรมรัตนะด้วย ธรรมรัตนะคือธรรมที่ทำให้เป็นธรรมกาย ใจที่หยุดนิ่งอยู่กลางกายที่เป็นกายมนุษย์ ทำให้เกิดกายทิพย์ ใจของกายทิพย์จะหยุดอยู่กลางกายทิพย์ ใจของกายรูปพรหมจะหยุดอยู่ในกลางกายรูปพรหม ใจของกายอรูปพรหมจะหยุดอยู่ในกลางกายอรูปพรหม ธรรมที่ทำให้เป็นธรรมกายก็เท่ากัน เหมือนเราส่องเงาหน้าไปปรากฏในกระจกเท่ากันทุกอย่าง หน้าตักธรรมกาย ๒๐ วา ดวงธรรมกลมรอบตัวใส ธรรมที่ทำให้เป็นกายมนุษย์ กายทิพย์ กายรูปพรหม กายอรูปพรหม รวมเรียกว่า ธรรมรัตนะทั้งนั้น พระพุทธเจ้าตรัสรู้ไม่ไหว้ใคร ไหว้ธรรมดวงนี้เท่านั้น ธรรมที่ทำให้เป็นธรรมกายนั้นเรียกว่า ธรรมรัตนะ เราไม่ได้ธรรมดวงนั้น เราก็เป็นธรรมกาย เป็นลูกพระตถาคตเจ้าไม่ได้ ไม่ได้ธรรมดวงนั้น กายทิพย์ก็เป็นไม่ได้ กายรูปพรหมก็เป็นไม่ได้ กายอรูปพรหมก็เป็นไม่ได้ กายธรรมก็เป็นอยู่ไม่ได้

คนที่ไม่รู้จักไม่รู้จะไหว้อะไร ไหว้อะไร ๆ เรื่อยเปื่อยไป หนักเข้าก็ไหว้ต้นไม้ใหญ่ๆ ภูเขาใหญ่ๆ อารามใหญ่ๆ เป็นต้น คือธรรมดาคนเราเมื่อมีทุกข์เข้า ก็ย่อมจะต้องถึงซึ่งที่พึ่งเพื่อพ้นทุกข์ บางคนถึงภูเขาใหญ่ ๆ เป็นที่พึ่ง บางคนถึงป่าใหญ่ ๆ เป็นที่พึ่ง บางคนถึงอารามใหญ่ๆ เป็นที่พึ่ง บางคนถึงเจดีย์ ต้นไม้เป็นมหาสักการะเชื่อว่าเทวดาจะปกปักรักษาไว้ได้ ไม่เป็นอันตราย

พระพุทธเจ้ารับสั่งว่า ภูเขา ต้นไม้ และอะไร ๆ เหล่านี้ ไม่ใช่ที่พึ่งหรอก พ้นจากทุกข์ไม่ได้หรอก ผู้ใดถึงพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นที่พึ่งนั่นแหละเป็นที่พึ่งได้ เพราะฉะนั้นจะพึ่งพวกภูเขา อารามใหญ่ ๆ เหล่านั้นไม่ได้ ต้องพึ่งพระพุทธเจ้า พุทธรัตนะนั้นแหละเป็นที่พึ่งจริง ธรรมรัตนะก็เป็นที่พึ่งจริง สังฆรัตนะเป็นที่พึ่งจริง

พระพุทธเจ้าท่านพบพระธรรมกายก่อน พระอรหันต์สาวกก็มีธรรมกายแบบเดียวกับท่านเหมือนกัน มาก

น้อยเท่าใด ตั้งแต่พระโกณฑัญญะ ภัททิยะ วัปปะ มหานามะ อัสสชิ ท่านเหล่านี้ล้วนแต่มีธรรมกายแบบเดียวกัน หรือพวกเพื่อนพระยศอีก ๕๐ ท่าน ท่านก็มีธรรมกายแบบเดียวกัน มากน้อยเท่าใด เหล่านี้เรียกว่าสังฆรัตนะ แปลว่า แก้ว ซึ่งเป็นสาวกของพระบรมศาสดา สังฆรัตนะคือธรรมกาย มีมากน้อยต่างๆ ถึงอย่างนั้น ได้มีเห็นเป็นปรากฏขึ้นในศาสนาของพระสมณโคดมบรมศาสดา

เมื่อรู้จักพุทธรัตนะ ธรรมรัตนะ สังฆรัตนะ อย่างนี้แล้ว เราจะต้องทำตัวของเราให้เข้าถึงพุทธรัตนะ ธรรมรัตนะ สังฆรัตนะ อย่างนี้ ถ้าไม่เข้าถึงจะปฏิบัติศาสนาสักโกฏิชาติก็ไม่อาจสามารถรู้รสศาสนาได้ จะปฏิบัติไปสักเท่าใดก็ตาม ก็เหมือนกับคนไม่รู้จักเบญจโครสในน้ำนมสด คือไม่รู้ว่ารสเป็นอย่างไร? เป็นแต่คล้ายๆ กับคนรับจ้างเขาเลี้ยงโค พอเลี้ยงเสร็จแล้ว เวลาเย็นก็ไล่โคกลับ รับเอาค่าจ้างที่เลี้ยงไปเท่านั้นเท่านี้ ส่วนน้ำนมโคไม่ได้รับประทาน เจ้าของเขาเอาไป

เบญจโครส คือ รสนมโค ๕ อย่าง เอานมโคทิ้งไว้ให้เปรี้ยวเรียกว่า นมเปรี้ยวเอานมเปรี้ยวมาเคี่ยวให้ข้น เรียกว่านมข้น นมข้นมีรสอันหนึ่ง เมื่อมาเคี่ยวให้แข็งเป็นก้อนเรียกว่าเนยก้อน มีรสอย่างหนึ่ง เอาเนยก้อนมาเจียวให้ใส มีรสอย่างหนึ่ง รสนม รสนมเปรี้ยวรสนมที่เคี่ยวเหมือนน้ำตาลองุ่น รสนมที่เป็นก้อน และเจียวเป็นนมใสนั้นรวมเรียกว่า เบญจโครส รสนมโค ๕ อย่างนี้ ผู้รับจ้างเลี้ยงโคไม่ได้เคยลิ้มรสเลย เจ้าของโคได้ลิ้มรสเบญจโครสนั้นฉันใด *ผู้ปฏิบัติศาสนาทำตัวของตัวไม่เข้าถึงพระรัตนตรัย ก็ได้ชื่อว่า ไม่รู้จักศาสนาเลย เหมือนอย่างคนรับจ้างเลี้ยงโค ถึงเวลาก็ทำหน้าที่เท่านั้นเอง*

เพราะฉะนั้น ใครไม่รู้จักธรรมรส รีบทำให้เข้าถึงพระรัตนตรัยเถิด ใครรู้เขาก็ย่อมรู้ในใจ คนอื่นยังไม่รู้จักรสพระพุทธศาสนาเลย เขาก็รู้ชัดอย่างนี้ เหตุฉะนั้นให้รีบตั้งใจแน่นอน ทำใจของตัวให้หยุด จะเข้าถึงพระรัตนตรัยโดยแท้ ถ้าไม่ตั้งใจให้แน่นอนอย่างนี้ก็เป็นเหมือนคนรับจ้างเลี้ยงโค ไม่รู้จักรสธรรมปฏิบัติว่าเป็นประการใด

นี่แหละ ที่ได้ชี้แจงแสดงมาในมัชฌิมาปฏิบัติ ว่าด้วยอริยมรรคตามพระบาลีและคลี่ความเป็นสยามภาษา ตามอัตโนมตยาธิบายพอสมควรแก่เวลา ด้วยอำนาจความสัตย์ที่ได้อ้างธรรมปฏิบัติตั้งแต่ต้นจนอวสานนี้ ขอความสุขสวัสดีจงบังเกิดแก่ท่านทั้งหลาย บรรดาสโมสรในสถานที่นี้ทุกถ้วนหน้า อาตมาภาพชี้แจงแสดงมาสมควรแก่เวลา ขอสมมติยุติธรรมิกถาโดยอรรถนิยมความเพียงเท่านี้ **เอวฺ** ก็มีด้วยประการฉะนี้